

**Využití principů zakotvené teorie při
etnopsychologickém výzkumu:
Sociální reprezentace smrti na Srí Lance**

Mgr. Roman Hytych

***Psychologický ústav AV ČR
FSS MU, katedra psychologie
Brno 2005***

Struktura

- ⇒ Příprava výzkumu — „nalajnování hřiště“.
- ⇒ Postupná krystalizace výzkumných metod v průběhu opakujících se fází výzkumu — „pohyb vědce na hřišti“.
- ⇒ Vytváření dat — „výsledky interakcí na hrací ploše“.
- ⇒ Synopse výzkumných zjištění — „integrativní přehlednutí odehraného zápasu“.
- ⇒ Závěr — „plánování nového klání“.

Předmět, účely a způsoby zkoumání

- ⇒ sociální reprezentace smrti ve zkoumaných populacích pracovníků a pacientů onkologie v České republice, buddhistických mnichů školy theraváda a jejich podpůrců na Srí Lance,
- ⇒ transkulturální ověření principů zakotvené teorie (Strauss & Corbinová 1999) a teorie sociálních reprezentací (Moscovici 2000; Wagner 1995), inspirativní možnosti způsobů zvládání problematiky smrti,
- ⇒ principy budování zakotvené teorie a třináct pilířů kvalitativní analýzy (Mayring 1993).

Stádia výzkumu sociálních reprezentací smrti

- ⇒ populace pracovníků onkologie, Česká republika 2001 (Hytych 2002),
- ⇒ populace mnichů a jejich podpůrců, Srí Lanka 2002–4 (Hytych 2004),
- ⇒ pracovníci onkologie, onkologičtí pacienti a jejich příbuzní, studenti a učitelé psychologie, medicíny a SZŠ, ČR 2004 –?.

Výsledná zjištění výzkumu u populace pracovníků onkologie (Hytych 2002)

- ⇒ u tématu smrti chybí zkoumaným osobám možnost sociálního sdílení,
- ⇒ velikou roli pro ně v souvislosti s reprezentacemi smrti hrají nábožensky vztažené významy.

Osy formulované za účelem axiálního kódování:

- ⇒ individuální formulování problematiky versus interpersonální sdílení,
- ⇒ osobně ohrožující aspekt smrti versus význam smrti v kontextu nábožensky vztažených významů,
- ⇒ pasivní přijetí versus aktivní vypořádání se s hrozbou smrti.

Transkulturní rozměr — kulturní vázanost nábožensky vztažených významů

Pozice vědce při výzkumu

- ⇒ Designem výzkumu je terénní výzkum jehož zjištění konfrontuji analýzou relevantních dokumentů.
- ⇒ Přijatá pozice vědce — „žití ve výzkumu“ (Ratnapala 1999) se od známé pozice zúčastněného pozorovatele odlišuje záměrně budovanou identitou jednoho ze členů zkoumané skupiny, zážitkem „na vlastní kůži“.

Jednotlivé typy zdrojů dat (Frýba 1995)

- ⇒ záznamy rozhovorů s respondenty
(sdílené významy),
- ⇒ záznamy pozorování (pozorované jevy),
 - ⇒ jednak stavu výzkumníka systematicky prováděnou metodou introspekce,
 - ⇒ jednak pozorovaných událostí globálně a jednání aktérů výzkumu,
- ⇒ relevantní texty (data „z druhé ruky“).

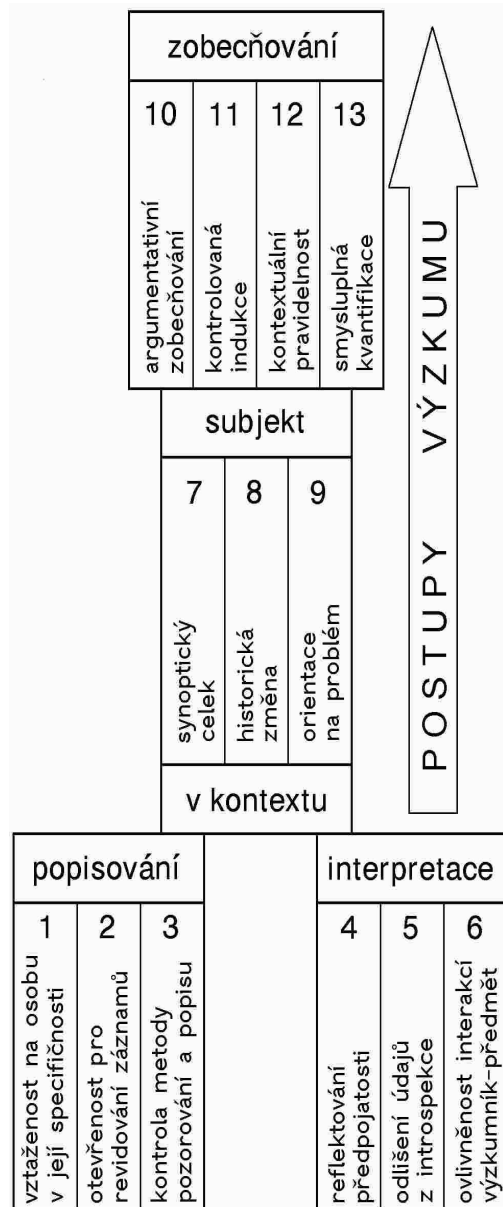
Opakující se fáze výzkumného procesu (Frýba 2003)

1. formulování výzkumné otázky, výzkumných strategií A_i a příprava výzkumné situace,
2. provedení výzkumné akce dle vybrané výzkumné strategie nejlépe vyhovující aktuální výzkumné situaci „tady a teď“ ,
3. zaznamenání a protokolování provedení výzkumné akce,
4. zaznamenání introspektivně pozorovaných skutečností,
5. vyhodnocení výzkumné akce, provedení jednotlivých typů kódování a příprava nových, ze zjištěných faktů vycházejících výzkumných strategií B_i .

Metody a metodika vytváření dat (Mayring 1993)

- ⇒ postupná krystalizace výzkumných metod,
- ⇒ specifikace výzkumné populace,
- ⇒ vytváření databáze základních kategorií prostředky otevřeného, axiálního a selektivního kódování,
- ⇒ proces vytváření dat (Hájek 2002)
 - hrubé údaje ⇔ základní kategorie ⇔ hlavní kategorie.

13 pilířů dle Mayringa (1993)

1. V procesu výzkumu je nutno vždy prozkoumat též jednotlivé případy a analyzovat je. Jen tak může být zaručeno, že výzkumný postup je adekvátní a že výsledné interpretace se vztahují na skutečnost výzkumu.
2. V procesu výzkumu je nutná otevřenost pro zcela nové pojetí předmětu, doplnění a revize teoretického strukturování dat, pokud to předmět výzkumu vyžaduje.
3. Proces výzkumu musí přesto probíhat kontrolovaně a každý krok musí být objasněn. V metodě musí být dokumentována pravidla postupu.
4. Při analýze dat hraje vždy roli předvědecké pojetí předmětu – tato předpojatost musí být reflektována v konfrontaci se získávanými výsledky.
5. Při analýze je přihlíženo též k introspektivním datům (obsahy rozhovoru, položky dotazníků, sebepojetí atd.), které však musí být jasně odlišeny od dat získaných pozorováním.
6. Výzkum není registrováním „objektivních“ charakteristik ani „sbíráním“ dat, nýbrž interakcí mezi výzkumníkem a jeho předmětem v níž se postupně mění výzkumníkovo subjektivní pojetí předmětu.
7. – 9. Pojmová dělení psychických funkcí či životních oblastí musí být překonána synoptickou integrací, která přihlíží též k vývoji zkoumaných osob v kontextu jejich životního prostoru. Výzkum má být relevantní pro skutečné životní problémy.
10. – 13. Postup zobecňování musí být podložen argumenty účelu. Ve vědě o člověku má dedukce druhořadou roli; induktivní postupy však nevedou k jednotvarým obecným zákonům, nýbrž ke zjištění pravidelností, platících vždy jen v určitém kontextu. Pouze při respektování těchto postulátů je následná kvantifikace smysluplná.

Obrázek 1. Postuláty metodiky výzkumu — 13 pilířů Mayring 1993, citováno dle Frýba 1995a)

Typy kódování

- ⇒ otevřené kódování:
databáze základních kategorií,
- ⇒ axiální kódování:
navržené a výzkumem potvrzené osy společně
se základní dimenzí sdílených představ
dovedné–nedovedné (*kusala–akusala*, páli),
- ⇒ selektivní kódování:
stabilita kategorií duše a tělo versus dynamika
vztahu mysl-tělo.

Kódování přepisů rozhovorů

- V:** So, [...] in that way than you can live such a , such a life?^{ZZ} You are learning the Dhamma,^{SD} practicing the Dhamma.^{PD} [Ye] You are practicing meditation,^{PD m} you told about four [...] the very first instruction to monk [Ye], four protectivemeditation.^{MVS om} Do you practice any other [...] type of meditation^{MVS m} which ? [Ye, it is, it is slowly^{PD zp}]. Mhm.^{VP}
- R:** Because main XXX is [...] it is difficult to catch up the thing.^{PD c} [Ye]^{VP} There are disgust^{Po} [Mhm], if we go [...] strictly.^{PD zp} [Ye] There threat up and may be go back [Ye] to the home.^{PD vŷs} [Mhm] There to wish, do it slowly^{PD zp} [...], methodically^{PD zp} [Ye]^{VP} [...]. Main thing^{Ho} is to teach them [...] the Dhamma.^{In bd} [Ye]^{VP} Then they understand bythemselves.^{PD vŷs} [Ye]^{VP}
- V:** Now you are talking about lay people?^{Ko} [About monk].^{TO r} Ye., ye about monk.^{VP}
- R:** The lay people^{TO r} it is very difficult to make understand.^{In bd} [Ye]^{VP} Because in the whole life [Ye]^{ZZ} they, they live in their home^{ZZ}, the most time [Mhm]. They communicate with media [Mhm], the TV^{ZZ} XXX [Mhm] all things are for the samsara. [Ye] [...] It should be good person, to listen.^{TO d} All are for that samsara. [Mhm]. It is joint to samsara.^{ZZ} It is very difficult to get them [Mhm] out of that.^{ZZ zm} [Ye]^{VP} [...] There, really there are some such [Mhm] a persons,^{TO d} who understand^{PD c} but very rare.^K [Ye] It is difficult to make understand^{In bd} [...] not only to lay people, but also the monk.^{TO r} [Ye, even he is a monk]^{VP} Ye^{VP} [he can be also attached] Ye [to pleasant things]^{Lp}. Only, only becoming a monk^{TO r} one can not understand the Dhamma.^{PD c} [...] He should definitely learn^{SD} and practice.^{PD} [...]
-
- V:** So, Dhamma is the way, how to live happy.^{NU}
- R:** Not only be, be happy [Mhm], understand reality of life^{BD u} [understand reality of the life],^{VP} reality of all things I think.^{BD u} [Ye]^{VP} [...]

Databáze kategorií

Microsoft Access - [Kategorie]

Soubor Úpravy Zobrazit Vložit Formát Záznamy Nástroje Okno Nápověda

Identifikační číslo

Zkratka Kategorie OK

Název Kategorie OK

Podkategorie? Název Podkategorie

Zdroj dat

Počet výskytu Kategorie OK

Axiální kódování? Axiální kódování

Poznámka?

Teoretické poznámky

Databáze kategorií otevřeného kódování - Sociálních reprezentací smrti na Sri Lance

Seznam kategorií

Zkratka	Název kategorie	Název podkategorie
Am	Amplifikace	
Ap	Apicchatā (Spokojenost)	
BD	Buddha Dhamma	
BD j	Buddha Dhamma	jádro
BD pa	Buddha Dhamma	paramatthadhamma
BD poch	Buddha Dhamma	pochopení
BD re	Buddha Dhamma	realizace
BD so	Buddha Dhamma	součást
BD u	Buddha Dhamma	účel
BD ud	Buddha Dhamma	udržení
BD výj	Buddha Dhamma	výjimečnost
BD z	Buddha Dhamma	znalost
BP	Být připraven	
BP při	Být připraven	připomenout
BP za	Být připraven	zaohnout
BuP	Buddha pūja	
BuP st	Buddha pūja	struktura
BuP vě	Buddha pūja	význam
Dá	Dāyakové	
Dá t	Dāyakové	testují
Dá v	Dāyakové	vědění
DD	Demografická data	

Jazykem nesené významy

Zdroj dat	Mnich	Laik
Rozhovor: R.I Barma	pyan lun daw (return to the deva loka) khan da wan cha de (put down burden of the body)	thay (die)
Rozhovory: R.II, III, V, X Srí Lanka	apavatvenavá (die)	merenavá (die) miyenavá (die) abhávappráptavenavá (die)
Analýza textů: Carter (1924)	apavatvenavá (to depart, decease, die) apavagí (cessation of re-birth, final emancipation, ap. of Nirvána) abhávavenavá (to become nonexistent, perish) merenavá, maranavá (dying, killing) miyanavá (to die, expire)	
Buddhadatta (1968) Childers (1993) Nyanatiloka (1980) Rhys Davids & Stede (1995) Páli-kánon (<i>ti-piṭaka</i>)	apavattati (to turn away or aside, to go away) apavagga (completion, end, final delivery, Nibbána) maraṇa (death, as ending this visible existence) marati (to die) miyyati (to die)	

Hlavní kategorie výzkumu

Hlavní kategorie	Podkategorie
Kulturní zásobárna vědění (<i>Buddha Dhammā</i>)	
Proces formátování (<i>Formátování</i>)	<i>Praxe Dhammy</i>
	<i>Studium Dhammy</i>
	Podmínky procesu formátování (<i>Důvěra, Trpělivost</i>)
	Komunikace (<i>Sdílení, Sudu-hámuduru, Potvrzení Buddha Dhammy</i>)
Sdílené představy a užívané praktiky (<i>Výsledek formátování</i>)	Dimenze: dovedné–nedovedné (<i>pin-pau</i> sinh.; <i>kusala–akusala</i> páli)
	Vlastnost: znovu–nastávání (<i>paralo</i> sinh.; <i>punabbhava</i> páli)
To nesmrtelné (<i>Nibbāna</i>)	<i>Charakteristiky reality, Metoda realizace Nibbāny, Zdroj vědění</i>
Kontext	Interpersonální (<i>Interpersonální vztahy</i>), kulturní (<i>Kulturní označení, Kulturní rozdíl</i>) a nerozlišený (<i>Kontext, Hodnocení</i>)
Jevy spojené s procesem výzkumu	<i>Amplifikace, Demografická data, Identifikace, Instruování–proces výzkumu, Komentování, Konkretizace instrukce, Nálada procesu výzkumu, Náповěda, Nastavení ucha, Porucha, Pořizování vzorku, Překladatel, Reflektování, Utváření kontraktu, Uznání, Vyhodnocení kontraktu, Vyjádření neporozumění, Vyjádření porozumění, Výzkumný záměr, Zjišťování stavu respondenta, Změna role</i>

Základní kategorie výzkumu

Sdílené představy a užívané praktiky: Vlastnost: znovu–nastávání (*punabbhava*)
Dimenze: dovedné–nedovedné (*kusala–akusala*)

Sociální reprezentace smrti (*Reprezentace smrti*)

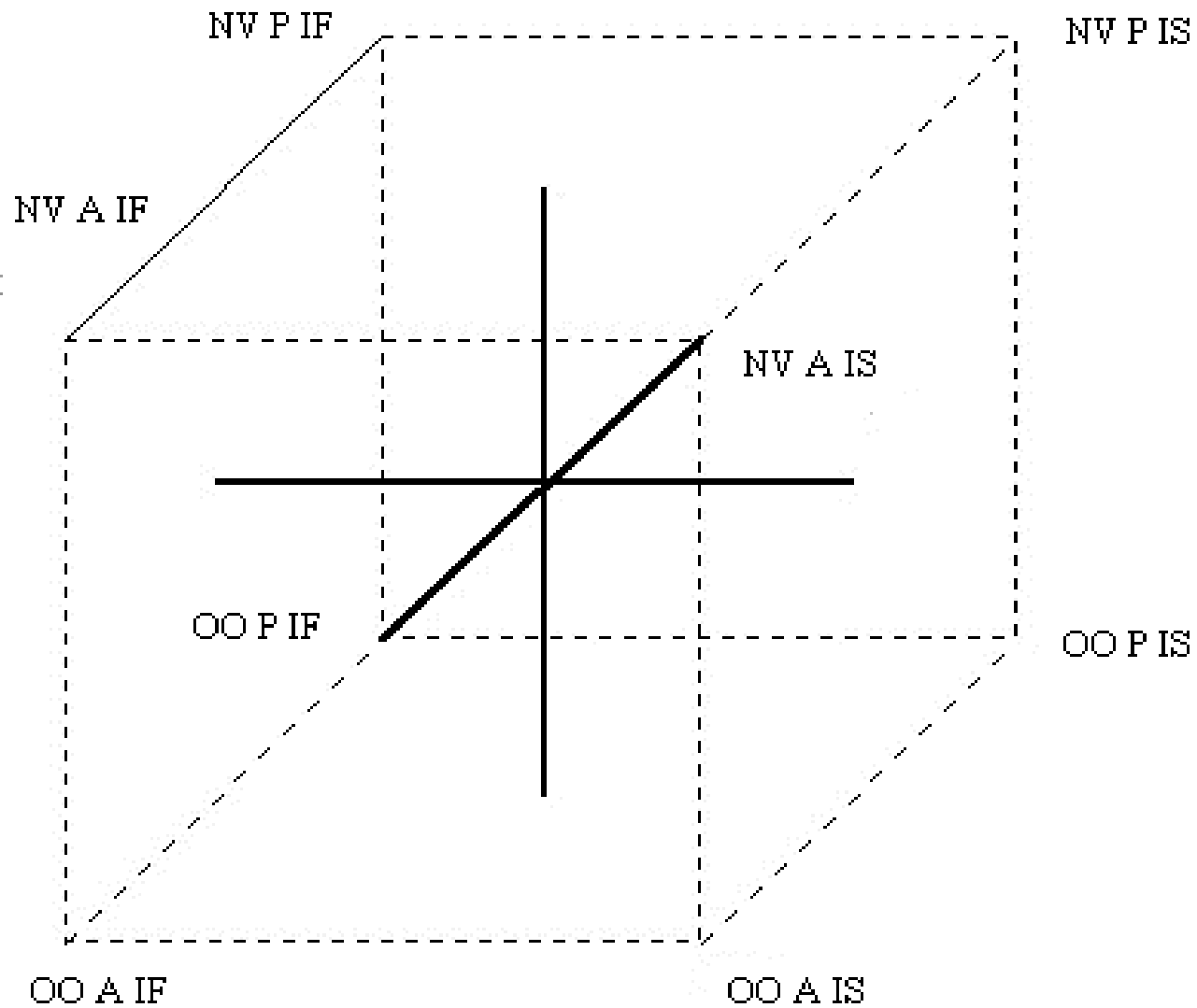
Představy (<i>Smrt</i>)	Podkategorie (<i>Důležitost, Jistota, Očekávání, Okolnosti, Platnost, Postoj, Proces, Přejít, Tabu, Výzva, Zkušenost</i>)
------------------------------	---

Praktiky (<i>Způsoby zvládnutí smrti</i>)	dimenze: <i>Napospas–Strategie zvládnutí</i> <i>Prostředky vyrovnání se smrtí</i> (smysluplné rituály a rozvíjení spolehlivé základny etického jednání) <i>Metody vyrovnání se smrtí</i> (jednotlivé techniky meditativního rozvíjení schopností mysli) <i>Strategie zvládnutí</i> (systematicky a cíleně volené a prováděné postupy zaujímání dovedných postojů k osobou prožívané a vnímané skutečnosti)
--	---

Kontext sociálních reprezentací smrti je tvořen následujícími kategoriemi:

Hodnoty; Jednání–Výsledek jednání; Vznik a zánik; Vztah mysl–tělo; Typ osoby; Instituce vzájemnosti mnicha a laika

Prostor sociálních reprezentací smrti

Synopse zjištění výzkumu dle typu zdrojů dat

Výzkumné otázky	Výzkumná zjištění dle zdrojů vytvářených dat		
	Pozorování (zaznamenaná fakta)	Rozhovor (sdílené významy)	Analýza textů (data z „druhé ruky“)
Co Vás napadne, když se řekne smrt? (Reprezentace smrti)	Smrt je běžnou součástí každodenního života. O smrti se mluví, sdílení problematiky smrti není pro respondenty tématem. Potřeba ukotvit neznámo je saturována. Smrt vyvolává nepřijemné prožívání, není ale nepředstavitelnou hrůzou díky autoritě sdílené kulturní zásobárny v dědi Buddhova učení.	„Smrt je jistá, život je nejistý“ (Smrt–jistá) „Co vzniklo, to zanikne“ (Smrt–platnost) „Jednat eticky se vyplatí“ (Jednání–Výsledek jednání, Činění zásluh) „Smrt je okamžik v procesu znovunastávání“ (Vznik a zánik, Přechází život)	Smrt (<i>mara</i>) je součástí epistemologických matric podmíněného vznikání (<i>paṭicca-samuppāsa</i>) čtyř ušlechtilých pravd, respektive pravdy pro žitého utrpení (<i>dukkha sacca</i>), jejímž protipólem je pravda ustání utrpení (<i>dukkha nirodha</i>), transcendence smrti a dosažení nesmrtelného (<i>amata</i>), Nibbāny.

Výzkumné otázky	Výzkumná zjištění dle zdrojů vytvářených dat		
	Pozorování (zaznamenaná fakta)	Rozhovor (sdílené významy)	Analýza textů (data z „druhé ruky“)
<p>Jednou tak jako tak umřete. Co děláte tímto v ědomim vlastní smrti, jak to zvládáte? (Způsoby zvládání smrti)</p>	<p>Především rituály a výklady sv ěta konzumované v instituci vztahu mnicha a laika spolu s tréninkem spolehlivé etické základny jednání dodávající sebev ědomi: „ať třeba chudý, jsem dobrý člověk“. Dovednosti zacházení s myslí jsou otázkou osobního tréninku. Ve zkoumané populaci jsou rozvíjeny s odlišným úsilím a výsledky — co ť vytváří různ ě širokou paletu dovednosti, „je ť jsou poruce“.</p>	<p>Respondenti sdílející jednotlivé typy sociálních reprezentací smrti používají různým způsobem odlišné praktiky (Prostředky, Metody, Strategie zvládání) nabízené kulturní zásobárnou v ěděni (Buddha Dhamma) za účelem dosažení rozdílných cílů (Příští život-kvalita, Činění zásluh, To nesmrtelné-Nibbāna).</p>	<p>V případě, že je beze zbytku vykořtěněna nev ědomost (<i>āvijjā</i>) a žádostivost (<i>taṇhā</i>), není už žádné další nastávání (<i>natthi dāni punabbhavā</i>) a kruh podmín ěného vznikání je přetrnut postupným rozvíjením ušlechtil ě osmi členn ě stezky (<i>ariya-aṭṭhaṅgikamagga</i>). Jediným protil ěkem smrti je systematické rozvíjen ě meditace všimavosti a v ěledu (<i>satipaṭṭhāna-vipassanā</i>).</p>

Výhled do budoucnosti

- ⇒ vliv zaujatosti osoby vědce (bias) a mocensko–politických tlaků (vested interest),
- ⇒ rozšíření zkoumaných sociálních skupin,
- ⇒ aplikace výzkumných zjištění v rámci skupin osobního růstu u zkoumaných populací,
- ⇒ změna pozice vědce, rozšíření zdrojů dat a přechod ke smysluplné kvantifikaci,
- ⇒ rozpracování kategorie selektivního kódování: stabilita kategorií duše a tělo versus dynamika vztahu mysl–tělo.

„...ačkoli *fakt* smrti, to jest její fyzická přítomnost,
nás ničí, *myšlenka* na smrt nás může zachránit.“
(Yalom 2004)

Kontakt (e-mail: romhyt@seznam.cz)

Literatura

Frýba (1995): Metody a techniky psychologického výzkumu I.

Frýba (2003): Osobní sdělení

Hájek (2002): Tělesně zakotvené prožívání

Hytych (2002): Sociální reprezentace smrti u pracovníků onkologie.

Hytych (2004): Dovedně žitá přítomnost nese příjemnou budoucnost: Sociální reprezentace smrti u populací theravádových mnichů a jejich podpůrců na Srí Lance.

Mayring (1993): Einführung in die qualitative Socialforschung.

Moscovici (2000): Social Representations: Explorations in Social Psychology.

Ratnapala (1999): The Beggar in Sri Lanka.

Strauss & Corbinová (1999): Základy kvalitativního výzkumu.

Wagner (1995): Local Knowledge, Theory and Social Representation.

Yalom (2004): Láska a její kat.